

50 ANYS DE LA MORT DE HANNAH ARENDT

Montse Garcia Castelló

Professora de filosofia Institut Alfons Costafreda de Tàrraga

Aquest any 2025 s'han complert 50 anys d'ençà que va morir Hannah Arendt 1975 a Nova York, on va anar a parar en condició de jueva alemanya, fugint del nazisme. Tot i que aquesta condició la marcaria d'inici, el seu pensament la va superar abastament, fins a desenvolupar el que és encara avui una de les aportacions més valuoses per abordar una de les amenaces més grans que planen sobre la humanitat contemporània: el totalitarisme.

Tot i que inicialment havia col·laborat amb el sionisme com a única organització existent de defensa de les persones jueves, no es va acabar implicant políticament en aquest moviment. A l'entrevista per la televisió alemanya amb Günter Gaus (1964) nega la seva pertinença a cap grup, matisant que el si-

onisme és l'únic grup al qual va pertànyer en algun moment, i afegeix que fou per culpa de Hitler. De fet, més endavant seria durament criticada des de molts sectors jueus per qüestions vinculades al seu tractament del nazisme i d'alguns posicionaments de la comunitat jueva. Però els atacs més punyents van sorgir arran de la publicació del seu llibre *Eichmann a Jerusalem: Un informe sobre la banalitat del mal* (1963), quan Arendt va ser objecte de campanyes de difamació a diversos mitjans jueus dels Estats Units i d'Israel, per presentar Adolf Eichmann, un dels principals responsables de la logística de la deportació de jueus als camps d'extermini, no com un ésser maligne, sinó com un funcionari mediocre incapaç de pensar pel seu compte, que ni tan sols odiava especialment els jueus: simplement "complia ordres" de manera acrítica. Però

Arendt, lluny de justificar els seus crims, va oferir una nova manera de pensar com es poden utilitzar els individus com a instruments o peces al servei d'una màquina destructiva: només cal que no pensin i renunciïn a l'autoria de l'acció, és a dir, que se'n des-responsabilitzin.

D'aquí l'èmfasi de l'autora en la pràctica de pensar com a antídote contra el mal, no entesa com a acte purament intel·lectual, sinó radicalment ètic i de resistència contra la deshumanització. En aquest sentit, Arendt va viure una profunda decepció davant l'actitud col·laboracionista d'alguns intel·lectuals alemanys envers l'auge del nazisme. Potser per això es resistia a definir-se a sí mateixa com a filòsofa. Segons diu a l'entrevista amb Gauss, el filòsof es pot mantenir neutral davant del món, però en política la neutralitat no existeix. Per això prefereix definir-se com a «teòrica política».

Així doncs, ens trobem davant d'una filòsofa que de manera explícita va defugir etiquetes, també en el seu pensament polític. A l'entrevista amb Morgenthau (1974) diu de sí mateixa que no és «ni liberal ni conservadora», però sí que es pronuncia com a profundament anticapitalista. Segons diu, Marx encara va enaltir massa el capitalisme, atorgant-li l'estatus de fase necessària dins la dialèctica històrica per donar pas al comunisme. Per Arendt, ni tan sols això justifica l'existència del capitalisme.

Allò que l'allunya de les receptes ideològiques és el seu propòsit de pensar cada problema segons la realitat de les condicions en què apareix i no segons principis: pensar sense baranes, a camp obert. I el pensament és en sí mateix acció, la pràctica política per excel·lència, una de les tres activitats fonamentals de la condició humana: la labor domèstica pel manteniment de la vida, el treball per fabricar tot un món d'utensilis, i l'acció com la més elevada, no sotmesa a la necessitat de la labor, ni a la utilitat de l'utensili. Així doncs, l'acció és allò que ens fa veritablement lliures.

Aquest és un tret essencial de la política: una pràctica col·lectiva basada en l'experiència real de les persones i l'acció entre iguals, en un espai públic plural. Tot i la seva impredecibilitat i fragilitat, aquesta acció és un element essencial de la naturalesa humana, perquè fa possible la diferència i, per tant, només en aquest espai pot aparèixer la individualitat de cadascú. En aquest punt, Arendt es situa a les antípodes del pensament modern i adopta una perspectiva clàssica: l'espai privat (*oikos*) no és el de la llibertat, sinó el de la necessitat i la desigualtat, l'espai dels idiotes, on cadascú fa allò seu (*idion*). En canvi, és en l'espai públic (*polis*), el de la paraula (*lexis*) i l'acció (*praxis*), on apareixen els subjectes. Així, la llibertat no és una possessió individual, perquè l'individu no neix lliure, sinó que es fa lliure actuant.

L'acció està profundament relacionada amb la natalitat. No som només éssers mortals, sinó essencialment natal: venir al món és aportar quelcom nou, i cada acció és un començament.

D'aquest pensament es desprèn la idea que la veritable política és aquella que crea món, que inicia, que perviu en la pluralitat de l'espai públic. Per això, política i domini són mútuament excloents: el poder sorgeix en política quan els homes interactuen, i es manté pel fet de romandre junts. En aquest sentit, la violència pot destruir el poder, però no el pot substituir. Per això la tirania és una combinació de força i impotència.

Ara bé, Arendt ens convida a no caure en la simplificació d'equiparar la tirania amb els règims totalitaris. A *Els orígens del totalitarisme* (1951) l'analiza com una invenció moderna, nascuda de la crisi de les institucions liberals, de l'individualisme i de l'abandó del pensament crític, que no es conforma amb obtenir el monopoli del poder polític, sinó que busca el control absolut sobre la vida humana, el pensament, el llenguatge i, fins i tot, sobre la realitat, anul·lant la pluralitat humana i convertint els individus en masses manipulables.

Lluny de fer una caracterització fàcil dels règims totalitaris com a sistemes adoctrinadors, Arendt afirma que el totalitarisme no és que menteixi, sinó que destrueix el concepte mateix de veritat, creant un món fictici on els fets no tenen importància, només la coherència interna del discurs. En fer desaparèixer la línia entre veritat i mentida, impossibilita la capacitat de jutjar, i la llibertat d'expressió esdevé una farsa. En aquest punt Arendt alerta sobre la possibilitat del sorgiment del totalitarisme en un medi democràtic. Adoptant una postura profundament socràtica, apel·la al diàleg com a mitjà del pensament, però alerta contra la pura retòrica, perquè quan hi ha indiferència cap a la veritat, triomfa el cinisme, el rebuig absolut a creure en la veritat de qualsevol cosa.

Arendt s'avança al concepte actual de la postveritat en la seva anàlisi. Tot i que accepta que no es pot establir un fet sense fer-ne una interpretació, quan hom ja està convençut abans de la discussió, el diàleg és estèril i perd l'única cosa que el faria acceptable: la veracitat i la imparcialitat. Així doncs, el totalitarisme opera destruint l'única cosa que ens fa lliures: la confiança que cohesiona l'espai públic, el món del qual dèiem que és l'únic on pot aparèixer la individualitat de cadascú i ser subjecte de drets. El triomf, doncs, de la veritat totalitària és la incredulitat.

És per això que Arendt expressa una profunda preocupació per la crisi educativa que es comença a fer notar ja en el seu moment, com a resultat de l'aplicació de noves metodologies

basades en diluir diferències entre alumnes, i entre professor i alumne, anul·lant l'autoritat del professorat i assumint que el món dels nens és un món apart que hem de deixar que ells mateixos governin, traslladant-los la responsabilitat de la seva pròpia gestió. Això desterra els nens del món, pretesament en favor de la seva autonomia, i no se'ls prepara per habitar-lo, i per donar-los l'oportunitat d'emprendre quelcom nou i transformar-lo. Per Arendt és absurd pensar que els infants puguin rebutjar l'autoritat educativa com si fossin una minoria oprimida per una majoria adulta. Aquesta idea respon més aviat al rebuig dels adults a assumir la responsabilitat del món al qual han portat els seus fills. En l'educació, la tasca del mestre és representar els adults en la transmissió als nous del món on han nascut, del passat, com a condició indispensable perquè puguin començar quelcom nou. Aquesta responsabilitat adopta la forma d'autoritat que, paradoxalment, és summa-ment fràgil, perquè només es dona mitjançant el reconeixement de qui obeeix. En aquest sentit, és diferent de l'autoritarisme. Per això cal separar política i educació: l'educació requereix autoritat, però la política no.

La responsabilitat cap als nous, doncs, consisteix en això, i no pas en els altres dos extrems: per una banda, adoctrinar (encara que sigui amb finalitats utòpiques, ja que se'ls estaria prenent l'oportunitat de començar quelcom nou) i per una altra banda, tractar com a igual, negligir la responsabilitat. L'educació, doncs, ha de ser conservadora, perquè una revolució sigui possible.

Val la pena, doncs, revisar el pensament de Hannah Arendt, perquè ens convida a donar un nou sentit a la participació política i a la importància de l'educació per cuidar el món que tenim en comú i que ens fa ser humans.

BIBLIOGRAFIA

- ARENDR, H. (2023) *La condició humana*. Barcelona: Edicions 62.
- ARENDR, H. (1996) *Entre el passat i el futur*. Barcelona: Península